

Key words: humanization of education, alphabet of morality, humanistic orientation of person of the teacher, professional quality of the teacher-master.

УДК 37.013:371.13

Кудас Л.Б.

СТРУКТУРА І ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ В УКРАЇНІ (20-ТІ – ПОЧАТОК 30-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті проаналізовано структуру і зміст підготовки вчителів на основі навчальних планів і навчальних програм та рекомендацій щодо їх розробки вищими органами управління освітою в Україні у 20-х р. ХХ століття.

Ключові слова: підготовка вчителя, програмно-методичне забезпечення, навчальний план, навчальна програма.

“Національна доктрина розвитку освіти” визначила підготовку та професійне вдосконалення педагогічних кадрів як умову модернізації всієї системи освіти. Для системи освіти в Україні притаманні сьогодні пошуки нового сенсу педагогічної діяльності, які ґрунтуються на нових засадах. Кардинальні підходи до реформування галузі, широкий експериментальний пошук педагогів, радикальність новацій стали підґрунтям оновлення змісту і напрямів підготовки вчителя, чинниками його професійного становлення.

У цьому контексті актуалізується педагогічна проблематика періоду 20-х – початку 30-х років ХХ століття, адже переломні етапи у розвитку України завжди привертали увагу дослідників. Подібно до сучасних за гостротою суперечностей була ситуація в освіті у зазначений період, характерним для якого був особливо інтенсивним пошук нових форм і методів навчальної та виховної роботи у школах, розширенні мережі шкіл, створенні системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, запровадженні нових навчальних програм і планів. Саме тому освітні процеси, які відбувалися в зазначений період, потребують глибоких аналітичних оцінок, адже багато із них проявляються сьогодні у нових умовах і на новій основі.

Історико-педагогічним проблемам 1920-х років в українській історіографії присвячена чимала кількість наукових розробок [1-5]. Однак, на тлі досить пильної уваги вчених до дослідження проблеми підготовки педагогічних кадрів залишаються не вповні з’ясованими деякі аспекти, а саме питання її програмно-методичного забезпечення. Звернення до історичного досвіду, набутого в період 20-30-х років минулого століття, дозволяє знайти нові перспективні шляхи вдосконалення підготовки вчителів.

З огляду на це, метою статті є розкриття особливостей структури й загальні підходи до визначення програмно-методичного забезпечення підготовки вчительських кадрів в окреслений період.

Як засвідчує аналіз архівних матеріалів, у 20-ті роки розвитку вищої педагогічної школи не було єдиних державних планів і єдиних навчальних програм. У 1921 р. був розроблений перший навчальний план для педагогічних закладів освіти, розрахований на трирічний термін навчання. Навчальні плани склалися в інститутах, мали довільну форму і подавалися на розгляд до Державного науково-методологічного комітету як центрального і контролюючого органу над науково-методологічною діяльністю всіх установ та органів Наркомосвіти УСРР [8: 37]. Варіативність навчальних планів сприяла виявленню індивідуального стилю роботи кожного педагогічного закладу освіти, а також напрацювання певного досвіду.

Навчальні плани є основою для складання навчальних програм. Цілком правомірно вважають навчальні плани стратегією, а навчальні програми – тактикою навчального

процесу. Ці документи є вирішальною ланкою у науковій організації і плануванні навчального процесу педагогічного вузу. Саме завдяки навчальним планам і навчальним програмам у кінцевому підсумку вирішуються головні питання змісту підготовки спеціалістів.

Науково-методологічний комітет звертав особливу увагу на те, що до навчальних програм повинні бути розроблені методичні пояснення, відповідна бібліографія, розподіл навчального матеріалу по рокам і триместрам [7: 22].

Пристаючи до складання навчального плану, обов'язково враховувався розрахунок 36 годин тижневої роботи на кожному курсі. Через переобтяженість студентства громадськими справами, клубною працею, а в багатьох випадках й самообслуговуванням на шкільному господарстві та в інтернатах, не можна збільшувати число тижневих годин. Бралось до уваги, що академічний рік має 44 робочі тижні і в навчальному плані розпадається на такі частини: 36 тижнів академічних занять, 8 тижнів витрачається на концентровану педагогічну практику, екскурсії і вивчення місцевого краю. Академічна праця органічно була поєднана з вивченням природи та виробничим життям місцевого краю. Вивчення місцевого краю та педпрактика проводилися організовано за участю всіх педагогів за окремим робочим планом, який розроблявся на рік правлінням навчального закладу. Необхідно зауважити, що агропрактика студентів, що відбувалася на власному полі, не повинна була перешкоджати поділу навчального року на триместри. У весняно-літньому триместрі значно збільшувалися практичні справи, пристосовані до основного ухилу навчального закладу.

Навчальний план при розробці вимагає максимальної концентрації предметів для зменшення багатопредметності як по курсах, так і по триместрах, що давало змогу перевести роботу на Дальтон-план.

Радянську конституцію планувалося вивчати разом із курсом радянського будівництва під назвою "Радянська держава й право", і це становило вступний курс до суспільствознавчого циклу.

Економгеографія та економполітика об'єднувалися з курсом політекономії, який вивчався протягом двох років. Спочатку кілька лекцій присвячували студіюванню методів вивчення місцевого краю (округи) з соціально-економічної сторони, як вступу до краєзнавчої праці.

У курсі "Марксизм-ленінізм", що являється обґрунтуванням матеріалістичного світогляду, мала місце критика релігійних вірувань. Ленінізм являвся обов'язковим доповненням до курсу марксизму, при чому головну увагу було зосереджено на таких питаннях: 1) теорія імперіалізму та пролетарської революції; 2) умови та методи здійснювання диктатури пролетаріату; 3) взаємини пролетаріату й селянства; 4) значення національного питання взагалі, а також на інших питаннях, що їх висунув Ленін як теоретик революційного пролетаріату.

Історія класової боротьби охоплювала історію форм народного господарства, історію революційних курсів, історію соціалізму, історію робітничого руху.

Літературу (українську, російську та всесвітню) планувалося проходити як художню ілюстрацію до ідеології суспільства в класовій боротьбі в контакт з іншими дисциплінами соціального циклу. Студіювання дитячої літератури було частиною семінару з соціального виховання.

Курс неживої природи, що був у плані 1923 року, замінювався окремими дисциплінами: фізика, хімія, метеорологія. Методологічний комітет вважав за недоцільне курс "Органічна природа" розбивати на окремі дисципліни, зосереджуючи увагу на вивченні біологічних явищ та законів.

Згідно методичній записці про організацію краєзнавчої роботи в ІНО та на педкурсах, затвердженій Методологічним комітетом, весь навчальний план набирив краєзнавчого ухилу, тому краєзнавство як предмет випадав. Елементи краєзнавства при цьому вводилися до всіх частин навчального плану: найперше – до дисциплін виробничого циклу, потім до

суспільствознавчого й педагогічного циклів. Краєзнавство повинно бути поставлено не як звичайна дисципліна, а як база цілого комплексу досліджуваних явищ і тому планувалося проводити через науково-організовані експедиції, безпосереднє спостереження над явищами природи, промисловості, спорту, матеріальної та духовної культури рідного краю, а також через збирання характеристик речей та документів; наступну ретельну, індивідуальну й колективну фіксацію всієї роботи, і, нарешті, через заснування відповідного музею при педагогічному закладі освіти [8: 23-27].

Під назвою “педологія” сконцентровано ряд дисциплін, які вивчають дитину з погляду її природних властивостей, а саме: анатомія, фізіологія людського організму під час його росту, наука про вищу нервову й психічну діяльність дитини, гігієна дитячого віку, а також особливості поведінки особи й колективу.

Семінари соціального виховання, які обов’язково вводилися: 1) семінар з вивчення системи радянської освіти; 2) семінар з комуністичному руху; 3) семінар з методів роботи з дітьми (дидактика нової школи). Причому в останньому семінарі необхідно відокремити такі теми: а) комплексна система; б) Дальтон-план; в) лабораторний метод; г) екскурсійний метод; 4) семінар навчання грамоти й рахунку в комплексі; 5) дитяча література; 6) семінар по НОПу в школі (планування роботи, облік праці, педопсихотехніка); 7) семінар для розгляду програм школи; 8) семінари школознавства (шкільна гігієна, шкільне будівництво, обладнання дитячих установ); 9) семінари для керування кандидатськими роботами.

Усі семінари органічно поєднуються з педагогічною практикою. Конференції з приводу практики вважаються невід’ємною частиною семінарів. На керування кандидатськими (кваліфікаційними) роботами присвячується певний час (до 120 год.) в останньому триместрі 3-го курсу.

В образотворче мистецтво входили праці методичного характеру з малювання, креслення, а також ознайомленням з методикою краснопісу. Заняття зі співів та музики обов’язково складалися з трьох моментів: методика й практика як у студентському хорі й оркестрі, так і в дитячому колективі. Заняття в хоровій, музичній (в оркестрі) студіях планувалося проводити також поза межами навчального плану в години клубних занять. На 3-му році заняття мистецтвом, співами та фізкультурою поєднуються з підпрактикою через те, що окремих годин не призначено.

Фізкультуру, за Постановою ЦК РКП і ВУЦИК, визначено справою державної і суспільної ваги, а через це кожний громадянин, а тим паче педагог, повинен ліквідувати фізкультурну безграмотність серед робітників і селян. Як навчальний предмет фізичну культуру на факультетах соціального виховання й у педагогічних технікумах розглядали як біосоціальну дисципліну, що ставить своїм завданням вивчати всі заходи, які ведуть до фізичного вдосконалення дитячого населення, поліпшення його життєвих продуктивних сил.

Працю в майстернях планувалося проводити зі столярства, палітурної справи, картонажу та інших майстерств, що мають необхідні елементи праці трудового населення і виховне значення в дитячих установах. Бажаним було вироблення речей (приборів) необхідних для викладання в школах.

Навчання іноземної мови (німецької, французької або англійської) мало факультативний характер. Метою було навчання студентів користуватися педагогічними працями, які видаються за кордоном.

Згідно архівних матеріалів, в досліджений період навчальні плани структурно включали три цикли дисциплін: суспільствознавчий, виробничий, педагогічний.

У навчальному плані педагогічного технікуму, затвердженого Методологічним комітетом [9: 29-33], суспільствознавчий цикл включав дисципліни: радянська держава і право, економгеографія та політекономія, марксизм-ленінізм, історія класової боротьби, література, методи політосвітроботи. У суспільствознавчому циклі навчального плану для студентів ІНО додаються дисципліни: історичний матеріалізм, мовознавство, нова мова, методика суспільствознавства [6: 12]. Дисципліни суспільствознавчого циклу забезпечують

знання, уміння та навички в галузі фундаментальних наук. Цей цикл наук відіграє роль теоретичного базису і забезпечує засвоєння предметів виробничого і педагогічного циклів.

До виробничого циклу навчального плану педагогічного технікуму входили дисципліни: енциклопедія виробництва, математика, фізика, хімія, метеорологія, органічна природа. Виробничий цикл навчального плану ІНО додатково включав мінералогію, геологію, зоологію, ботаніку, географію загальну, анатомію та фізіологію, біологію. При складанні навчальних планів факультету соціального виховання (старший концентр) збільшувалися години з дисциплін виробничого циклу за рахунок скорочення загальноосвітніх дисциплін.

Педагогічний цикл навчального плану для педагогічного технікуму включав дисципліни: педологія, семінари соціального виховання, сучасні педагогічні течії й системи, мова, образотворче мистецтво, співи, музика, фізкультура, праця в майстернях. Окремі години відводилися на вивчення іноземних мов.

У навчальному плані ІНО педагогічний цикл мав наступні дисципліни: наука про поведінку, педологія, педагогіка колективу, історія педагогіки, дидактика, шкільні виміри, образотворче мистецтво, праця в майстернях, співи, військові дисципліни.

Дисципліни педагогічного циклу є важливою складовою навчального плану. Головне завдання цього циклу дисциплін – забезпечити високу мобільність в межах того чи іншого профілю спеціальності.

Крім обов'язкових дисциплін, запроваджували факультативні дисципліни: історія літератури і філософії, географія, історія релігії та атеїзму, латинська мова. Хоч у цілому навчальні плани були вдосконалені, вони відзначалися багатопредметністю.

Робочі плани педагогічних технікумів (факультет молодшого концентру соціального виховання) будувалися так, щоб програма основних курсів була продовженням занять підготовчого курсу, а не окремим центром, збудованим на поширеному повторенні деяких курсів (математика, природознавство, суспільні науки тощо). Особлива увага зверталася на дисципліни з сільського господарства.

Навчальний план факультету соціального виховання (старший концентр) поділявся на 3 відділи: соціально-економічний, фізико-математичний та агробіологічний з умовою, що на соціально-економічному готують викладачів-цикловиків для комплексного викладання арифметики, алгебри, геометрії, фізики з елементами хімії; на агробіологічному відділі готують викладачів-цикловиків для комплексного викладання природознавства, енциклопедії сільського господарства, географії й хімії.

При складанні навчальних планів кожного відділу факультету соціального виховання (старший концентр) збільшувалася кількість години з дисциплін, що безпосередньо стосуються певного циклу за рахунок скорочення загальноосвітніх дисциплін, що мають обслуговувати інші відділи. Наприклад, математику, фізику, хімію, природничі дисципліни скорочували на соціально-економічному відділі, мовознавство і літературу – на фізмати та агробіологічних відділах. На агробіологічному відділі значно поширювалися курси з енциклопедії сільського господарства, органічної хімії, краєзнавства, географії.

Загальнонаукова і педагогічна підготовка давалася спільно для всіх споріднених відділів на молодших курсах, а старші курси головним чином призначалися для удосконалення в певній науковій і педагогічній галузі.

Таким чином, у 20-30-ті роки навчальними закладами освіти приділялась значна увага підготовці майбутнього вчителя. Слід відмітити, що теоретичний курс включав велику кількість дисциплін, що призводило до ускладнення їх якісного викладання і засвоєння. Труднощі викликали також недовершеність навчальних програм та відсутність якісних підручників. Закріплення теоретичних знань забезпечувалось існуванням практичної підготовки протягом усього періоду навчання.

Аналіз архівних матеріалів та періодичних видань дає змогу зробити висновок, що підготовка вчительських кадрів в Україні у 20-30-х рр. зумовлювалася тогочасним рівнем розвитку наук. Організація підготовки вчителів, навчальні плани, програми предметів та

методи їх вивчення зумовлювалися як місцевими, так й іншими чинниками – соціально-культурними стосунками, рівнем розвитку наук, особливо педагогіки, психології, біології, соціології, що визначали програму підготовки в педагогічних навчальних закладах. Здійснювався пошук раціонального співвідношення суспільно-політичних, спеціальних і психолого-педагогічних дисциплін.

На сьогодні є актуальним досвід педагогічних навчальних закладів досліджуваного періоду з організації навчально-виховного процесу, який передбачав можливість внесення корективів до навчальних планів та програм залежно від специфіки краю, народних традицій, існуючих підходів до виховання, обов'язково враховуючи при цьому індивідуальні особливості студентів, їх нахили. Варіативність навчальних планів сприяла виявленню індивідуального стилю роботи кожного педагогічного закладу освіти, а також напрацювання певного досвіду. Звернення до історичного досвіду, набутого в період 20-30-х років минулого століття, дозволяє знайти нові перспективні шляхи вдосконалення підготовки вчителів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абдуллина О. А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования.* – М.: Просвещение, 1990.-141с.
2. Липинський В.В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки. – Донецьк: Рекламно-видавнича агенція при Донецькому державному технічному університеті, 2000. – 247 с.
3. Майборода В.К. Становлення і розвиток національної вищої педагогічної освіти в Україні (1917-1992 рр.) /За редакцією В.І.Лугового. – К.: 1992. – 196 с.
4. Матвійчук Н.С. Підготовка вчительських кадрів в Україні (20-30-ті роки ХХ століття): Дис... канд. пед. наук: 13.00.04 /Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 1997. – 217 л. – Бібліогр.: л. 156-168.
5. Нариси історії українського шкільництва (1905 – 1933): Навчальний посібник /За редакцією О. В. Сухомлинської. – К.: Заповіт, 1996. – 304 с.
6. Архівні матеріали
7. Державний Херсонський архів Херсонської області (далі ДАХО). – Ф. Р-414. – Оп. 1. – Спр. 426, арк. 12.
8. Бюлетень Наркомосвіти №2, липень-серпень 1924, 40 с.
9. Бюлетень Наркомосвіти Ч.2(7), лютий 1925, 42 с.
10. Бюлетень Наркомосвіти Ч.10(15), жовтень 1925, 38 с.

Кудас Л.Б.

СТРУКТУРА И ОБЩИЕ ПОДХОДЫ ВИЗНАЧЕНИЯ ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ В УКРАИНЕ (20-Е – НАЧАЛО 30-Х ГГ ХХ ВЕКА)

В статье проанализированы структура и содержание подготовки учителей на основе учебных планов и учебных программ и рекомендаций по их разработки высшими органами управления образованием в Украине в 20-х гг. ХХ столетия.

Ключевые слова: подготовка учителя, программно-методическое обеспечение, учебный план, учебная программа.

Kudas L.B.

STRUCTURE AND GENERAL APPROACHES TO VYZNACHENNYA PROGRAMNO AND METHODOLOGICAL SUPPORT TEACHERS TRAINING IN UKRAINE (20'S – EARLY 30-IES OF XX CENTURY)

The article analyzes the structure and content of teacher training based on curricula and training programs and develop recommendations for higher education authorities in Ukraine in the 20's of XX stolittya.

Key words: teacher training, software and methodological support, curriculum, teaching program.